

ВОБРАЗ ПАНА Ё ПАМЯЦІ ДЗЯЦЕЙ БЫЛЫХ РАБОТНІКАЎ КНЯЗЁЎ РАДЗІВІЛАЎ

ВИТАЛЬ БЫЛЬ

Анотацыя: Артыкул прысвечаны аналізу вуснагістарычнага матэрыялу, сабранага ў дзяцей былых работнікаў радзівілаўскіх маёнткаў Нясвіжчыны, з мэтай вызначыць, які вобраз апошніх Радзівілаў захаваўся ў свядомасці гэтых сведкаў часу і трансляецца імі наступным пакаленням, а таксама якімі прычынамі абумоўлена фарміраванне менавіта такога вобраза мінулага.

Ключавыя словы: Заходняя Беларусь, Радзівілы, вусная гісторыя, “міф Крэсаў”, памяць.

THE IMAGE OF LANDLORD IN THE MEMORY OF THE CHILDREN OF RADZIWIŁŁS' FORMER WORKERS

Abstract: The article analyzes the interviews collected from the children of former workers of Radziwill estates in Niasviž region. It seeks to find out what image of last Radziwills remained in the minds of witnesses and was transmitted to the next generation, and what reasons caused the formation of this particular image.

Keywords: Western Belarus, Radziwills, Oral History, “The Myth of Kresy”, Memory.

Вусная гісторыя не можа прэтэндаваць на аб'ектыўнае ўзнаўленне фактаў мінулага. Аднак тое, як адлюстравалася падзея ці з'ява ў памяці людзей, можа даць вельмі шмат для яе разумення.

Мэтай праведзенага даследавання было дазнацца, які вобраз апошніх нясвіжскіх Радзівілаў захаваўся ў памяці людзей, што мелі з імі непасрэдня дачыненні. Радзівілы вызначалі жыццё Нясвіжчыны з XVI стагоддзя і ажно да пачатку Другой сусветнай вайны. У часы II Рэчы Паспалітай Радзівілы працягвалі заставацца ў ліку ўплывовай арыстакратыі і буйных землеўладальнікаў краіны. Гаспадаром у Нясвіжскім палацы быў Антоні Альбрэхт Вільгельм Радзівіл (1885–1935). Князю належала больш за 80 000 га зямлі, але меліся і вялікія запасычанаści. З-за хваробы ног Антоні Альбрэхт не мог надта актыўна ўдзельнічаць у свецкім і палітычным жыцці, аднак часта прымаў важных гасцей, у тым ліку Ю. Пілсудскага і І. Масціцкага. Актыўна займаўся дабрачыннасцю. Альбрэхт меў дачку Эльжбэту, якая жыла з маці ў Лондане, але на вакацыі прыязджала ў Нясвіж (Roszkowski, 1987: 134–135). Пасля смерці князя Альбрэхта спадчыннікам стаў ягоны брат Леан Уладзіслаў (1886–1959), які пражываў у Нясвіжы з жонкай Вольгай і сынамі Антоніем і Ежы Мікалаем да прыходу Чырвонай Арміі (Taurogiński, 1937: 181–182).

Падчас палявых даследаванняў, якія праводзілася ў чэрвені 2012 года, былі апытаныя жыхары горада Нясвіжа і вёсак Заазер'е, Караліна, Фэрбаўшчына, Рудаўка, пасёлка Альба, якія нарадзіліся да пачатку Другой сусветнай вайны і паходзілі з сем'яў, што знаходзіліся на службе ў князеў Радзівілаў. Апытанне праводзілася паводле адмыслова складзенага апытальніка. Найбольш інфарматыўнымі і рэпрэзентатыўнымі аказаліся пяць інтэрв'ю, якія прадставілі досыць разнастайную выбарку: Віктар Ш. і Ірына К. – дзеці парабкаў у двары Фэрбаўшчына, Георгій М. – з гаспадаркі Альба, Людміла К. – дачка замкавых рабочых, а пасля – працаўнікоў гаспадаркі ў Альбе, і Хрысціна Л. – дачка ўпраўляючага ў двары Фэрбаўшчына, дробнага тутэйшага шляхціца. Хоць усе яны ў разглядаемы перыяд былі маленькімі, тым не менш для свайго атачэння яны з'яўляюцца сведкамі часу, іх успаміны маюць вагу і аўтарытэт.

Для адказаў рэспандэнтаў характэрныя наступныя рысы.

Відавочнае пазітыўнае стаўленне да князя і яго сям'і. Рэспандэнты падкрэсліваюць іх прыязнасць да простых людзей, дэмакратычнасць. Пры усёй пазітыўнасці ўспрыняцця – адчужанасць (нават не згадваюцца імёны), архетыпічнасць: добры князь-апякун – “добры пан” (параўн.: Смалянчук, 2013: 143–149) (Віктар Ш.: *“Князь кагда выязджаў – астанаўліваўся, з людзьмі разгаварываў, ну как абычна, как чалавек з чалавекам... Не было такога, што ён князь, а ты мужык”*). Людміла К:

Раздзел 7. Станаўленне ўласнай дзяржаўнасці: Беларусь і іншыя краіны Цэнтральна-Усходняй Еўропы ў XX стагоддзі

“Если он едет, и бедняк выйдет, он ему обязательно даст монетку”), князёўна-прыгажуня (Віктар Ш.: “Была ў яго доч. У белым, красівая таякая. І лошадзь белая... З людзьмі нікакова, што яна княжацкая доч, з любым-кожным едзе, паздароўкаецца”), распешчаны малады княжыч (“У него [князя] был сын, очень непослушный. Если он хотел ехать на охоту, а отец его не брал, он выходил во двор и начинал бить стекла в замке”, – прыгадвае расповед бацькі Людміла К.).

Ва ўспамінах відаць адасобленасць паміж “светам паноў” і “светам сялян”. Гэты падзел – не толькі ў іншым ладзе жыцця і занятках гаспадароў, якія не працавалі, а забаўляліся. (Віктар Ш.: “У асноўным там яго [князя] замясціцелі і прочыя і прочыя ў іменіях работалі, от ані занімаісь, а ён [князь] прыязджаў так”. Георгій М.: “Было прыязджалі і пастароннія. Друзей жа тожа было, князей, не адзін ён. Прыязджалі і з Польшчы”. Людміла К.: “Если они ехали на охоту, то охота большая. Отец говорил, они с собой брали чемодан огромный еды. Они ездили на несколько дней”). Яшчэ прыгадваецца і фізічная адасобленасць. Напрыклад, Хрысціна Л. згадвае: “Там жэ не очэнь [пускалі ў замак] Думаеш, там аткрывалі дзверы і пускалі? Хадзілі [маладыя рабочыя на дажынкі віншаваць гаспадароў], на улiцы стаялі, ані [княская сям’я] выхадзілі, іх паздраўлялі – і ўсё”. Георгій М. прыгадвае яшчэ большую адасобленасць: “Дзе рыбхоз [Альба], там была брама. Перакрывалі, стораж [быў], тудою няльзя было ездзіць людзям”. Больш за тое, згодна з яго словамі: “Адзін аўтобус у яго толька быў. А ў Несвіжы не было аўтобуса...Ездзіў у Гарадзею, толька аўтобус вазіў князя, а гражданскім ні эта... [нельга]” (што, дарэчы, цалкам абвяргаецца фактамі: два аўтобусы былі камерцыйныя, здзяйснялі рэгулярныя рэйсы на Гарадзею і Клецк (Taurogiński, 1937: 258).

Абавязковае параўнанне “княскіх” часоў з далейшым жыццём “пры Саветах”, працай у калгасе – вялікі кантраст на карысць першага. Практычна ўсе апытаныя пасля 1939 года засталіся на тых самых месцах і пры тых самых занятках, але змяніліся жыццёвыя ўмовы. Інфарманты прыгадваюць пачуццё страху перад рэпрэсіямі (Хрысціна Л.: “За што тады вывозілі?.. Католік быў, паляк. Мы былі тожэ запісаны. Кагда прыйшлі рускіе, бацька нас усех запісаў, што мы беларусы, і нам прыказаў, каб звука нідзе не праізнеслі. Мы тожэ былі ў спісках. Если б ужэ немцы не прыйшлі, то мы б ужэ былі ў Сібіры”), гвалт калектывізацыі (Георгій Ш.: “Дамы зносілі... крышы зрывалі – ідзі ў калхоз... Кто не хацеў ісці – застаўлялі”), матэрыяльныя цяжкасці, ускладненыя асабістымі бедамі (Ірына К.: “Бацька памёр у сорак першым гаду... Прынясе мама ў прыполе кусочак хлеба, раздзеліць на траіх, паелі і ўсё. І гэдак жылі”). Таму зусім не дзіўна, што страчаны даваенны свет, у тым ліку такі яго ключа-

вы элемент, як князь-гаспадар, адчулі рамантызацыю і міфалагізацыю. Слаба паўплывала на ўспаміны нават наступная савецкая прапаганда.

Аналіз сабраных дадзеных паказаў, што ва ўяўленні апытаных асобаў час пры Радзівілах успрымаецца як “залаты век” ці “страчаны рай”, за якім прыйшоў час катастрофаў, выпрабаванняў, нягод. У цэлым, ён пераклікаецца з пашыраным у польскім грамадстве “міфам Крэсаў” (параўн.: Wojciechowski, 2010). Ідэалізавана ўпамінаюцца князь і звязаныя з ім асобы, тым не менш свет княжацкай сям’і і “паноў” успрымаецца як абасоблены, вышэйшы сусвет, што спрыяе яго міфалагізацыі. Сацыяльныя і нацыянальныя супярэчнасці памяццю ігнаруюцца, эканамічныя цяжкасці гэтакімі не лічацца. Прычыны гэтага не толькі ў рамантызацыі часоў маладосці, але і ў аб’ектыўным кантрасце з наступнымі неспрыяльнымі гістарычнымі падзеямі.

Бібліяграфія

1. Смалянчук, Алесь (2013). *Беларуская гісторыя: знайсці чалавека*. Мінск: Выдавец І. П. Логвінаў.

2. Roszkowski, Wojciech (1987). “Radziwiłł Antoni Albrecht Wilhelm”, *Polski słownik biograficzny*, t. XXX, z. 1 (124), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Wyd. Ossolineum. PAN.

3. Taurogiński, Bolesław (1937). *Z dziejów Nieświeża*. Warszawa: Archiwum Ordynacji Nieświeskiej.

4. Wojciechowski, Marcin (2010). “Czas odczarować mit Kresów”, *Gazeta Wyborcza*. – Nr 84, 2010. URL (dostęp 20.03.2013): http://wyborcza.pl/1,76842,7751751,Czas_odczarowac_mit_Kresow.html#ixzz2PDuyAOU1

Выкарыстаныя аўдыёзапісы знаходзяцца ў прыватным архіве аўтара.